

Dejiny mesta

Mesto Dunajská Streda vyrástlo na mieste starodávnej usadlosti ležiacej v srdci Žitného ostrova. Najstaršie osídlenie pochádza z bronzovej doby a stopy tu zanechali i stáročia z čias rímskej nadvlády a sťahovania národov.

Usadlosť nachádzajúcu sa na území dnešného okresného mesta Dunajská Streda dokazujú nálezy z doby kamennej, bronzovej a artefakty z 1. storočia nášho letopočtu nájdené na štrkoviskách v chotári mesta: je to brúsená kamenná sekera, bronzový náramok, hroty kopijí a náušnice z medi, hlinená misa a dve rímske spony. Pôvodná usadlosť bola svojou polohou miestom s čulým obchodným ruchom, pretože ležala na križovatke obchodných ciest a karaván. Takou bola, resp. mohla byť aj rímska usadlosť na území dnešného mesta, ktorá ležala neďaleko frekventovanej cesty, pretínajúcej územie Carnunta-Brigetia, vedúcej smerom do usadlosti zvanej Anduatiun nachádzajúcej sa neďaleko dnešného Kolárova.

Ranostredoveké dejiny mesta sú žiaľ veľmi hmlisté, pretože z tohto obdobia sa o meste nezachoval bezprostredný písomný prameň. Známe je len to, že v prvej polovici 9. storočia, v čase panovníka Karola Veľkého, bolo celé územie dnešného Žitného ostrova súčasťou provincie avarského kaganátu Vetvar. Dnešné mesto Dunajská Streda vzniklo podľa mestskej kroniky r. 1874 pripojením dovtedajších samostatných častí Újfalu, Nemesszeg, Előtejed k

pôvodnej časti Dunajská Streda (maď. Szerdahely). Podľa spomenutej kroniky je prvý záznam o Dunajskej Strede v listine palatína a hlavného župana Loranda z r. 1250 v podobe Zerda, ďalšie záznamy sú v listinách z r. 1254-1255 v podobe Svridahel, 1270 Zerdahel, 1283 Zerdahel, 1358 Zredahel, 1786 Serdahel, od r. 1920 Dunajská Streda.

Názov mesta motivovalo privilégium, podľa ktorého sa na území dnešného mesta mohli každú stredu usporadúvať trhy. Neskôr sa však trhovým dňom stal piatok.

Darovacia listina z r. 1238, ktorou Ladislav IV daroval ostrihomskému arcibiskupovi majetok (panstvo zvané Oun, ležiace v Bratislavskej stolici a patriace dovtedy Konrádovi), obsahuje veľa dôležitých historických informácií. Spomenutý majetok sa podľa darovacej listiny nachádzal vedľa majetku ostrihomského arcibiskupstva, ktorý sa nazýval práve Zerdahel. Dunajská Streda bola teda v tom čase majetkom ostrihomského arcibiskupstva, no v neskorších listinách sa už uvádza ako kráľovský majetok.

O zložitých majetkových vzťahoch svedčí aj listina Karola Róberta, podľa ktorej Dunajská Streda a jej okolie nepatrili len kráľovi. Kráľ totiž chcel darovať majetok

zvaný Pókafölde v chotári Dunajskej Stredy liptovskému komesovi majstrovi Tomášovi, no pochyboval o tom, či má právo darovať toto územie. Vyslal preto zástupcov bratislavskej kapituly, aby na základe svedectiev dunajskostredských šľachticov zistili, či je spomenuté územie Pókafölde skutočne kráľovským majetkom a vystavili o tom adekvátny dokument, tzv. metáciu. Tento dokument z r. 1341 je vyčerpávajúcim opisom Dunajskej Stredy a jej okolia. Podľa metácie v priestore medzi Ohradami a Malými Dvorníkmi musela v tom čase ležať zaniknutá osada Chukarabonia. Osobitný význam má v dokumente aj správa o kostole sv. Juraja, prvom kostole na území dnešnej Dunajskej Stredy.

Významným obdobím ďalšieho rozvoja Dunajskej Stredy bolo 15. storočie: na základe dekrétu kráľa Žigmunda z r. 1405 sa niektoré významnejšie obce začali premieňať na mestá. Vznikali tak mestá dvojakého typu: 1. slobodné kráľovské mestá a 2. poddanské mestečká, oppidá, t.j. vidiecke sídla bez mestských výsad (Dunajská Streda, Štvrtok na Ostrove, Veľký Meder).

Prvým dokumentom svedčiacim o mestských právach Dunajskej Stredy je portálny súpis (lat. conscriptio) z r. 1574. V meste žilo v tom čase 26 poddanských rodín a 3 šľachtické rodiny, do súdnej právomoci dunajskostredského sudcu patrili v tom čase aj poddaní obce Čot, resp. Čotfalva (t. j. Čot). V tejto obci žilo v čase súpisu 10 poddanských rodín, v Novej Vsi (maď. Újfalu) patriacej tiež k Dunajskej Strede, žilo 14 poddanských rodín. Ďalší súpis pochádza z r. 1646 a podľa neho obec Čot bola už vylúdenou a opustenou usadlosťou.

Väčšina obyvateľstva Dunajskej Stredy sa živila remeslami. Potvrdzuje to súpis z r. 1646, v ktorom síce o cechoch nie sú žiadne zmienky, avšak podľa priezvisk obyvateľov možno pomerne presne určiť, aké remeslá sa v meste vyskytovali. V publikácii Pozsony vármegye sa uvádza, že v r. 1660 mali v Dunajskej Strede svoj cech obuvníci, v r. 1666 klobučníci, r. 1680 debnári. Podľa súpisu z r. 1646 mesto už nebolo kráľovským majetkom, ale patrilo bratislavskému comesovi. Táto skutočnosť sa odrazila aj na právnom postavení mesta: od r. 1600 bolo majetkom rodiny Pálffyovcov. Potomkovia Pálffyovcov boli zemepánmi obce až do r. 1848.

Prvá písomná správa o osade Nemesszeg v tej istej grafickej podobe pochádza z r. 1480. V súpise z r. 1546 sa už táto obec uvádza ako časť Dunajskej Stredy. Už z názvu obce vyplýva, že išlo o sídlo šľachtických rodín (Petényiovcí, Némethovci, Thuróczyovci).

Ďalšou organickou súčasťou dnešnej Dunajskej Stredy bola usadlosť Pókatelek, ktorá r. 1341 patrila liptovskému comesovi majstrovi Tomášovi. Prvá písomná správa o obci pochádza z r. 1272 v podobe Puk, ďalšie správy sú z r. 1286 Poky, 1374 Pokateleke, 1462 Wyfalu, 1574 Tot Vyfalu, 1773 Szerdahely Újfalu. Podľa portálneho súpisu z r. 1553 patrila osada rodine Kondéovcov.

Prvá písomná správa o mestskej časti Dunajskej Stredy Elótejed v podobe Eleuteied je z r. 1280, listina z r. 1808 ju uvádza v podobe Elő Tejed. Územie tejto časti patrilo rodinám Keresztesiovcov a Kálmánovcov.

V súpise z r. 1828 sa všetky mestské časti uvádzajú osobitne: Szerdahely s 87 domami a 657 obyvateľmi, Nemesszeg so 74 domami a 537 obyvateľmi, Elotejed so 47 domami a 342 obyvateľmi, Újfalu so 152 domami a 1101 obyvateľmi. Tieto štyri

mestské časti boli od seba oddelené iba ulicami. Hranice medzi časťou Újfalu a Szerdahely tvorila Hlavná ulica, tiahnúca sa od východu na západ. Rad domov postavený na pravej severnej časti ulice tvorila časť Újfalu, na južnej strane sa rozprestierala časť Szerdahely. Časť Újfalu siahala až k Ružovej ulici. V tejto mestskej

časti boli v 18. stor. postavené typické zemianske domy: jednoposchodový, neskoroklasicistický, dnes už neexistujúci tzv. Biely kaštieľ rodiny Bacsákovcov, jednoposchodový Žltý kaštieľ postavený v barokovom štýle, ktorý v r. 1770 dal postaviť biskup Mikuláš Kondé (dnes sídlo Žitnoostrovného múzea), ako i ďalšie kúrie Erdődyovcov, Bíróovcov, resp. iných šľachtických rodín. Časť Nemesszeg sa rozprestierala v južnej

časti. Veľkú časť ulice tvorili domy a hospodárske budovy šľachtických rodín. Na spoločnom veľkom dvore v malých obydliach tu žilo 10-18 rodín. V tejto mestskej časti žilo a pracovalo aj najviac remeselníkov. Na mieste dnešnej Kukučínovej ulice (pôv. Vasútszoros) boli sol'né jazierka s názvom Sóstó (Sol'né jazero), ktoré boli v 19. stor. odvodnené. Mestská časť EIótejed bola typickou poľnohospodárskou usadlosťou. Domy pokryté trstinou a hospodárske budovy ani po druhej svetovej vojne nestratili svoj pôvodný charakter a v porovnaní s predchádzajúcimi stáročiami sa omnoho nezmenil ani životný štýl obyvateľov.

Rímskokatolícky kostol sa po prvýkrát spomína v listine z r. 1341, evanjelický kostol bol postavený v r. 1883. Synagóga, ktorá bola najväčšou židovskou modlitebňou na Žitnom ostrove, bola postavená v r. 1870 na Hlavnej ulici, v r. 1945 ju zasiahla bomba a v r. 1951 ju zbúrali.

Podľa súpisu z r.1646 bola v meste jednotriedna ľudová škola s charakterom cirkevnej školy a stála vedľa rímskokatolíckeho kostola a fary; vyučovanie v nej zakázali pre jej nevyhovujúci stav až v r.1931. V 18. stor. bola v meste založená aj židovská Pudová škola, ktorej činnosť zakázali v r. 1944. V r. 1938 otvorili v meste brány prvého osemročného klasického gymnázia. V r. 1860 bolo v obľúbenom pohostinstve Zöldfakoszorú založené Okresné kasíno, ktoré bolo prvým kultúrnym stánkom mesta a jeho okolia. Ťažisko kasína bolo predovšetkým na osvetovej činnosti, ale usporadúvali sa tu aj divadelné predstavenia a iné kultúrne podujatia. V knižnici kasína bolo 1500 zväzkov kníh a za mnoho desaťročí bolo jedinou kultúrnou inštitúciou mesta i okresu. V r. 1919 bolo rozpustené, jeho bohatá knižnica chátrala a knihy sa stratili. V r. 1939 bola jeho činnosť obnovená, avšak svoju niekdajšiu úroveň už nedosiahlo, a tak v r. 1944 kasíno definitívne zaniklo.

Veľmi obľúbenými a často navštevovanými zábavnými podnikmi boli ešte pohostinstvá Zöldfa a Dobogó, v ktorých sa taktiež usporadúvali rôzne kultúrne podujatia. Dobogó sa stalo v minulom storočí aj miestom volieb poslancov do Národného zhromaždenia. Bolo jedným z najstarších a najobľúbenejších zábavných podnikov mesta (v r. 1957 ho zbúrali).

V r. 1864 schválilo mesto svoj prvý požiarny štatút, ktorým nariadilo požiarnickú službu "šestnástim členom obuvníckeho cechu. Toto združenie sa r. 1880 premenilo na spolok s vlastnou pečaťou, na ktorej bol nápis Dunaszerdahelyi Önkéntes Tűzoltó Testület 1880 (Dunajskostredský dobrovoľnícky požiarnický spolok 1880).

V r. 1888 založil Leopold Goldstein prvú mestskú tlačiareň, ktorá existovala do r. 1938. Ďalšiu tlačiareň založil Izák Rimstein v r. 1922 a v r. 1933 i Dávid Weinberger (obidve v činnosti do r. 1939).

V r. 1895 dokončili práce na železničnej trati spájajúcej Bratislavu s Dunajskou Stredou a v auguste toho istého roku ju slávnostne odovzdali do prevádzky. Komárňanskú trasu dokončili nasledujúci rok a v tom istom roku dokončili a odovzdali do prevádzky aj budovu železničnej stanice.

V r. 1904 vznikla v Dunajskej Strede Dunajskostredská telovýchovná jednota. V r. 1905 poskytlo mesto športovcom pozemok s výmerou 2 jutár, aby na ňom postavili objekt na usporadúvanie športových podujatí. Areál dostal pomenovanie Telovýchovná záhrada.

V r. 1909 sa vo vtedajšej kaviarni Einbeck začalo príležitostné premietanie nemých filmov, od r. 1911 to bolo už pravidelné premietanie, od r.1931 sa premietali zvukové filmy. Prvým časopisom mesta i regiónu sa stali Žitnoostrovské listy (Csallóközi lapok), ktoré vychádzali v rokoch 1901-1908, ich následníkom sa stal časopis [Žitnoostrovský spravodaj \(Csallóközi Hírlap\)](#), vychádzajúci v r. 1922-1937.

V r. 1957 k Dunajskej Strede administratívne pripojili ešte časť obce Lidértejed (dnes miestna časť Kútniky), v r. 1960 obce Malé Blahovo a Mliečany.

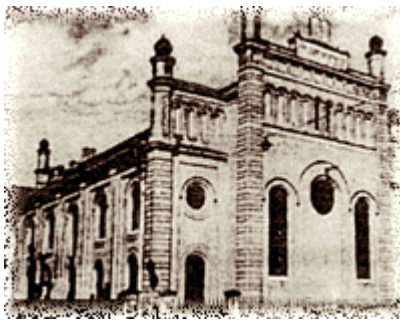
Pamiatky

Rímskokatolícky kostol Nanebovzatia Panny Márie, pôvodne gotický kostol zasvätený sv. Jurajovi, bol podľa viacerých prameňov postavený v poslednej tretine 14. stor. Odborník na regionálne dejiny P. Püspöki Nagy na základe vlastných výskumov z r. 1966 posúva vznik tohto objektu na začiatok 14. stor. R.1518 bol kostol rozšírený v neskorogotickom slohu, koncom 17. stor. bol upravovaný a prestavaný a v poslednej tretine 18. stor. ho zreštaurovali v barokovom slohu. Ide o dvojloďovú stavbu s polygonálne uzavretým presbytériom, zaklenutého pruskou klenbou. Loď má valenú klenbu so štukovo orámovanými lunetami. Bočná neskorogotická loď je zaklenutá rebrovou klenbou, ktorá dosadá na kalichovité a prstencovité konzoly. Pristavaná sakristia má krížovú hrebienkovú klenbu. Prestavaná veža krytá ihlanom má prístavok točitého schodišťa s neskorogotickým otvorom. V presbytériu sa nachádza stredoveká nástenná maľba sv. Mikuláša biskupa a na južnej fasáde je maľba Kalvárie z konca 14. stor. zreštaurovaná r. 1995. Hlavný oltár s barokovou stĺpovou architektúrou a s ústredným obrazom Nanebovzatia Panny Márie je z konca 18. stor. Bočné neskorobarokové oltáre Piety a kráľa sv. Štefana sú z konca 18. stor. Barokovo-klasicistická kazateľnica a spovedeľnica sú z konca 18. stor., krstiteľnica s malou plastikou Kristovho krstu je z polovice 18. stor. Ostatné vnútorné zariadenie je z konca 19. stor. Do kostola sa vchádza dvoma otvorenými arkádami. Okná sú polkruhovitú, uzavreté, chór je stavaný samostatne, presbytérium má zvonku oporné piliere. Veža je prestavaná a má náročnú pasáž. Vstupný portál je na juhozápadnej bočnej strane kostola a má pásovú šambránu a voluty. Veža má gotické okno a špirálovitý prístavok má neskorogotický otvor. Podvežie je klenuté krížovou rebrovou a dvojitou žľabovitou gotickou klenbou. Strecha je sedlová,

škridlicová. Na fasáde s opornými piliermi sa našli detaily gotickej nástennej maľby. K objektu patria aj neskorobarokové plastiky sv. Mikuláša (z r.1788), Najsvätejšej Trojice (z r 1777) a Panny Márie (z konca 19. stor.). I keď objekt za stáročia viackrát upravovali, zachoval si pôvodný charakter a je vzorom neskorogotickej sakrálnej architektúry. V blízkosti stredovekého rímskokatolíckeho kostola vzniklo trhové námestie, ktoré dodnes ostalo ústredným priestorom sídliskového celku.

Evanjelický kostol bol postavený v r. 1883 v neogotickom štýle. Je to sieňová stavba s polkruhovitým uzáverom, zakrytým polkupolou. Lod' má rovný strop, fasáda je členená pilastrami, veža je mierne prestavaná a situovaná do štítového priečelia, zakončeného oblúčkovým vlysom a postrannými vežičkami. Neoklasicistický oltár je z r. 1933, krstiteľnica je z r. 1883 a organ z r. 1903.

Synagóga izraelitov bol dokončený koncom rokov 1860. Jeho západnú stranu členili tri brány, pre ženy boli k dispozícii dve galérie, podlaha bola vyhotovená z mramoru, okná so zakladaním z farebného skla. V roku 1945 dostal kostol bombový zásah. Taký istý osud postihol aj nemesszegský – v roku 1927 počas "veľkého sporu" vybudovaný **synagóga - Ádász Jiszráel**. Je pravda, že tento bol po vojne obnovený, ale neskorší odchod zlomkov židovskej komunity, ktorá sa do mesta po vojne vrátila, a ľahostajnosť k osudu týchto budov spôsobila, že obidve spustli, a v období medzi 1950-53 (o tom sú nám k dispozícii rozdielne údaje) boli s konečnou platnosťou zbúrané.

Dnes už len pamätník, odhalený 23. októbra 1991, pripomína niekdajšiu židovskú časť mesta, skoro tritisíc židovských obetí z mesta a jeho okolia v období hrôzy.

Žltý kaštieľ začali stavať na začiatku 18. stor. a stavbu dokončili r. 1770. Pôvodný barokový sloh kaštieľa bol začiatkom 19. stor. upravený v klasicistickom slohu. Je to dvojpodlažná obdĺžnikovitá budova so stredným trojosovým rizalitom, členený pilastrami a zakončený vykrojeným štítom. Na rizalite sú vertikálne pilastre s kompozitnou jónskou hlavicou a mušľou. V rizalite taktiež na bočných stranách sú tri okenné osi. Pilastre nesú kladie, nad kladím je nástavec s erbom v strede a so štukovou ornamentikou. Okná sú od seba oddelené lizénami a majú v supraporte a v parapete rímsu, pod nimi je štukový obrazec. Nadokenné rímsy na rizalite sú prehýbané. Fasáda je členená lizénovým rámom a kordónovou rímsou. Na prvom poschodí nad oknami je štuková ornamentika. Miestnosti na prízemí sú zaklenuté fabiónovým stropom, miestnosti na poschodí sú zdobené štukovou ornamentikou s okrajom. Na prízemí a na prvom poschodí sú podkasané lunety, nárožia sú bosované. Portál je segmentovo ukončený kamenným ostením a pásovou šambránu. Strecha je valbová, škridlicová. Pri kaštieli je ďalšia budova s podobnou fasádou. Hlavným a výrazným prostriedkom tohto druhu kaštieľov je prestavba v klasicistickom slohu. V rokoch 1970-1972 do objektu presťahovali Žitnoostrovne múzeum, ktoré bolo v r. 1964-1970 umiestnené vo významnom dunajskostredskom historickom objekte, a to

plytčinách. Strednú a dolnú časť Žitného ostrova robilo veľké množstvo vodných tokov a nimi vytvorené trasoviská a močiare nevhodným pre ľudské obrábanie. Z pravekého územia bola bez záplav už v pôvodnom stave len pomerne veľké územie na západnej časti ostrova. Toto územie bolo tvorené zväčša štrkovými nánosmi, oproti tomu, jemnejší piesok, tvoriaci základ úrodnej pôdy, bol odplavovaný do stredných a východných častí. Stredné a dolné bez záplavové suché územia sa skladajú zo silno členitých častí, oveľa menších, ako západná časť.

Horné a dolné územia spájali jazykovité výbežky pôdy, ktoré sa nachádzali zhruba v strede ostrova, na oboch stranách s mokřinami, močaristými ostrovmi. Vďaka tomuto výbežku vznikla prvá hlavná cesta Žitného ostrova a v jej strednej časti vznikla usadlosť, z ktorej potom vyrástla Dunajská Streda.

Na základe zemepisných daností sa dá pochopiť, – a v poslednom čase to potvrdzujú aj jazykovedné výskumy – že pôvodný Žitný ostrov nebol lákavý na usadenie človeka. Ešte aj Slovania, ktorí obľubovali močaristé územia, ho obchádzali, lebo nemal pre nich cenné územia. Ak si zoberieme do úvahy, slovanská populácia – ako to dokazuje aj etymológia názvov usadlostí – sa usadila všade na úpäti hôr, pri hustých bukových lesoch, ktoré ponúkali ochranu. Na nížiny, ktoré boli vystavené útokom kočovných jazdeckých kmeňov sa odvážilo len niekoľko malých skupín Slovanov.

Slovenský jazykovedec Smilauer v diele Vodopis starého Slovenska skonštatoval na základe výskumu názvov vodných tokov na starom Slovensku, “ ... zemepisné názvy na Žitnom ostrove nie sú slovanského pôvodu, ale sú maďarského, respektíve tureckého pôvodu ...”, a etymológ na základe tejto skutočnosti prišiel k záveru, že na Žitnom ostrove v čase príchodu Maďarov Slovania nebývali.

Názvy vodných tokov, často sa vyskytujúce v stredovekých prameňoch – s výnimkou Dunaja a Váhu, známych aj v staroveku, ktoré samozrejme nevznikli na Žitnom ostrove, ale na oveľa vzdialenejších územiach – sú bez výnimky maďarského pôvodu alebo sú podozrivé z maďarského pôvodu. Takéto názvy vôd a mokřín sú: Csalló, Csiliz, Lápsár, Fetreg, Millér, Erecs, Ásovány atď. Aj názvy obcí Žitného ostrova sú maďarského pôvodu a toto dokazuje etymologický výskum starých názvov usadlostí, použitých

v historických dokumentoch od miesta k miestu. Dnešné hlavné mesto Slovenska malo na začiatku X. storočia, presne v roku 907 ešte názov, ktorý znel podozriivo nemecky – Brezalauspurk -, ktoré sa v priebehu rokov ustálilo vo forme Pressburg. Bratislava mala od X. storočia počnúc, vždy aj nemecké meno, a na nemeckom jazykovom území – v Rakúsku, v Nemecku – ju dodnes nazývajú Pressburg. Na Žitnom ostrove prevzali Maďari od Nemcov len názov jednej obce – Pruk. Na Žitnom ostrove od Vrakuňa po Kvetoslavov malo počas existencie historického Uhorska dvadsať obcí paralelne popri maďarskom aj nemecký názov. Oproti tomu v strede Žitného ostrova, hlavne v okolí Dunajskej Stredy vznikli obce, ktoré mali historické, etymologicky maďarské názvy, a to chronologicky dokázateľne počas panovania panovníkov z panovníckeho rodu Árpádovcov. Starousadlíkmi Žitného ostrova teda sú Maďari, Nemci sa len prisťahovali. Toto dokazujú aj etymologické, typologické aj chronologické analýzy názvov obcí.

Na základe mapovania archeologických nálezov z X. storočia vysvitlo aj to, že najstaršie maďarské usadlosti na Malej uhorskej nížine vznikli vo východnej časti Žitného ostrova. Najčastejší výskyt archeologických nálezov je pri sútoku Dunaja, Žitno-ostrovského Dunaja, Váhu, Nitry a Žitvy a v ich okolí. Okrem tohto centra sa nenašli archeologické stopy z obdobia príchodu Maďarov, kým na okrajových častiach Malej uhorskej nížiny sa všade nachádzajú stopy po Maďaroch. Za príčinu tohto špecifického javu považujú bádatelia prevahu pastierstva. Podľa nich sa trvalé maďarské usadlosti vytvorili v okolí väčších vôd

a pri križovatkách dôležitejších ciest. Miesta, kde archeológovia nenašli nálezy, alebo sa ani nezačali vykopávky, považujú za miesta prechodné, ktoré sa používali len v obdobiach letnej pastvy.

Náleziská z obdobia príchodu Maďarov sú: Zemianska Olča, pusta Szilas a Komárno. V jednom prameni sa spomínajú nálezy aj z Dolných Holiarov a z Ižopu v blízkosti Veľkého Medera, ale hodnovernosť týchto údajov sa nepodarilo dokázať.

Zdroj: web stránka mesta Dunajská Streda